

NEKA PITANJA ABJURACIJE IZ 1203. GODINE

Lujo MARGETIĆ
Rijeka

UDK 949.75:930.22“1203”
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 10. IV. 2003.

Abjuracija bosanskih krstjana iz 1203. god. svojom neobičnom invokacijom odudara od vjeroispovijedanja drugih suvremenih heterodoksnih pokreta u trenutku njihova prihvaćanja katoličke formule, osobito time što se u njoj ne spominje Isus Krist. Ta razlika mogla bi se tumačiti time što su se bosanski krstjani svojom abjuracijom odricali arijanskog vjeronazora, ispovijedanog osobito od strane ostataka gotskog, već slaveniziranog stanovništva Bosne.

Ključne riječi: *bosanski krstjani, abjuracija 1203.*

Ove se godine navršava točno 1000 godina otkako su *priores* bosanskoga bratstva krstjana – *societas fraternitatis* – pred papinim legatom Ivanom de Casamarisom (*de Casamaris*) i svojim patronom Kulinom banom, gospodarom Bosne (*domini Bosne*), dali izjavu odricanja, kojom u ime čitavoga bratstva odbacuju sumnju da bi bili raskolnici (*abrenuntiamus scismati*) i obećavaju da će u svemu slijediti naučavanje Apostolske rimske stolice.¹ Uobičajilo se da se ta izjava naziva abjuracijom.

Abjuracija iz 1203. god. bila je predmetom vrlo savjesnih istraživanja naših i inozemnih autora, ali su mnoga pitanja ostala otvorena. Svakako je nedvojbeno da je abjuracija iz 1203. god. najtješnje povezana s aktivnošću pape Inocenta III. protiv krivovjeraca u Francuskoj i Italiji. Strogo pismo protiv krivovjeraca u Bosni, što ga je 1200. god. papa uputio ugarsko-hrvatskom kralju Emeriku,² najtješnje je povezano stilizacijom, sadržajem i idejama s bulom iz 1199. protiv grada Viterba,³ jednoga od

¹ *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, dalje: CD)*, ed. Tadija SMIČIKLAS, vol. III, Zagreb, 1905., str. 24, br. 19. Vidi i Franjo ŠANJEK, *Bosansko humski krstjani u povijesnim vrelima (13.–15. st.)*, Zagreb, 2003., str. 80–83 (tekst s prijevodom na hrvatski).

² CD, II, str. 350, br. 324.

³ Jean Paul MIGNÉ, *Patrologiae cursus completus, Series latina* (dalje: PL), Paris, 1846., 214, 537–539.

žarišta krivovjerja unutar Crkvene države, jedva nekih 70 km udaljenog od Rima, kao i s dekretom iz 1199. god. kojim se slične stroge mjere uvode u Languedoc.⁴ U pismu Emeriku papa je zatražio najstrože mjere protiv bosanskih krivovjeraca, pa ako ih ban Kulin ne bi sam potjerao iz zemlje, treba da kralj potjera ne samo njih nego i samoga bana.

Međutim, tijekom 1201. god. Emerik i Kulin javili su papi⁵ da su u svemu spremni pomoći u borbi za pravovjernost u Bosni i zamolili papu da pošalje osobu svog povjerenja da ispita vjersku situaciju u Bosni. Papa je uputio svoga kapelana Ivana de Casamarisa pred kojim je 1203. god. došlo do spomenute abjuracije.

Njezino je težište u iskazivanju bezuvjetne pokornosti Apostolskoj rimskoj stolici. To se iskazivanje pokornosti nalazi u njezinu razmjerno kratkom tekstu čak četiri puta, i to na početku:

“obećajemo da prihvaćamo opće uređenje i posebne naredbe Svete rimske crkve što se odnose na naš život i djelovanje te da ćemo ih slijediti poslušno i (prema njima) živjeti”, a onda se to obećanje na razne načine ponavlja još tri puta u tekstu.

Posebno energično *priores* odbijaju i samu pomisao da bi bili shizmatičari i naglašavaju: “Rimsku crkvu, našu majku, priznajemo kao glavu cjelokupna crkvena jedinstva”. Doduše, ističu oni, neki za njih tvrde obratno: *in quo ducimur infamati*. Ovdje nije riječ o pukoj “ozloglašenosti” već o strogo pravnom pojmu glasine, *fama*, koja je u srednjem vijeku bila jedno od dokaznih sredstava. Danas bismo za takvu glasinu, *fama*, rekli da je ona neka vrsta indicija u smislu “gdje ima dima, ima i vatre”. *Fama* kao glasina uvelike je bila predmetom raspravljanja srednjovjekovnih teoretičara u odnosu na problem, kada glasina, *fama*, postaje pun dokaz.

Što se pak tiče raskola, hereze, ona je spomenuta u abjuraciji na neobičan način. *Priores* izjavljuju da jamče osobno i svom imovinom da ubuduće ne će slijediti opačinu krivovjerja. Iz ovakve stilizacije logičkom bi dedukcijom slijedio zaključak: ako krstjani ubuduće ne će biti heretičari, onda to znači da su oni dosad to bili. Ipak, to je samo zaključak: *priores* to nisu izjavili, tako da u skladu s formalnom logikom njihova izjava ne obuhvaća prošlo vrijeme. Iz toga slijedi da papin legat očito nije želio zaoštravati odnose s bosanskim krstjanima. Vidi se da se stajalište Crkve prema krstjanima bitno promijenilo u odnosu na 1200. god., tj. u odnosu na vrijeme kada je Inocent III. pisao Emeriku da nastupi sa svom strogošću. Sada, 1203. god., dobiva se dojam kao da Crkva ne smatra više bosanske krstjane opasnošću protiv koje bi trebalo oštro intervenirati.

Pa ipak, izaziva čuđenje invokacija abjuracije, kojom bosanski krstjani lapidarno izražavaju svoj odnos prema temeljnim istinama kršćanstva:

In nomine dei eterni, creatoris omnium et humani generis redemptoris (u ime vječnog Boga, stvoritelja svega i spasitelja ljudskog roda).

⁴ PL, 214, 675, cit. prema Christine THOUZELLIER, *Catharisme et valdésisme en Languedoc à la fin du XIIe et au début du XIIIe siècle*, Marseille, 1982., str. 143.

⁵ CD, III, str. 14, br. 11 (21. XI. 1202.).

Ovoj je invokaciji dosad najviše pozornosti posvetio Kniewald.⁶ Po njemu je ona neobična i ujedno majstorsko djelo legatove diplomatske vještine. I Kniewald u tome ima doista pravo. On s pravom upozorava na neobičnu i neočekivanu nenazočnost imena Isusa Krista. Ovu nenazočnost treba analizirati i objasniti jer je riječ o bitnom elementu krstjanskoga naučavanja.

Kolike li razlike od vjeroispovijedanja kojim se odriču heterodoksnosti (krivovjerja) Valdes 1180.,⁷ Durand de Osca 1208. god.⁸ i Bernard Prim 1210.,⁹ koji su uzeli kao temelj formulaciju koja je ušla i u 1. kanon 4. Lateranskog koncila:¹⁰ *In nomine patris et filii et spiritus sancti atque beatissime semperque virginis Marie* (u ime Oca i Sina i Svetoga Duha te prebježene zauvijek Djevice Marije). Značajno je da je jedan od novijih dodataka prastaraj formuli donesen upravo zbog tadašnjih heretičara, glasio: *Patrem et Filium et Spiritum Sanctum unum Deum (...) esse, creatorem et gubernatorem ac dispositorem omnium rerum visibilium et invisibilium* (Otac, Sin i Duh Sveti jedan su Bog, stvoritelj, upravitelj i usmjerivač svih vidljivih i nevidljivih stvari), te posebno o Isusu Kristu: *fuert homo in utero sanctae Mariae matris suae (...) natus est vera carnis nativitate et manducavit et bibit et dormivit et fatigans ex itinere quievit* (postao je čovjekom u utrobi svete Marije, svoje majke, on je rođen stvarnim tjelesnim rođenjem, on je jeo i pio i spavao i nakon puta se umoran odmarao).

Zašto formula u invokaciji abjuracije nije sastavljena npr. ovako: *In nomine individuae Trinitatis et Iesu Christi nostri redemptoris* ili slično? Očito je da heterodoksnost koju je papin legat našao u Bosni nije ista ona koja se predbacivala tadašnjim zapadnoeuropskim katarima, valdenzima i humilijatima, kod čijeg je odricanja uvijek uporabljena formulacija u kojoj je Isus Krist imao posebno istaknuto mjesto, koje je, uostalom, bilo toliko važno za ondašnje katoličanstvo da je uvršteno u 1. kanon 4. Lateranskog koncila.

Ako bi se nekom tadašnjem (konac 12. i početak 13. stoljeća) analognom slučaju dokazivanja pravovjernosti osoba, osumnjičenih za tadašnju zapadnoeuropsku heterodoksiju, mogao pronaći analogan i uvjerljiv primjer identičnosti ili bar sličnosti s formulom abjuracije (nenazočnost Krista kao spasitelja), onda bi taj primjer mogao poslužiti kao dokaz da se od tih osumnjičenih doista koji put tražila ovakva vjeroispovijest, kakvu nalazimo u bilinopoljskoj abjuraciji i onda bi problem njezine neobičnosti vjerojatno bio uspješno riješen. Na žalost, takav analogni primjer pisac ovih redaka nije našao. Iz toga treba zaključiti da je papin legat kod bosanskih krstjana našao posve drugu vrstu heterodoksije. Ali, koju?

⁶ Dragutin KNIEWALD, Vjerodostojnost latinskih izvora o bosanskim krstjanima, *Rad*, 270, Zagreb, 1944., str. 129–130.

⁷ Ch. THOUZELLIER, n. dj., str. 27.

⁸ PL, 214, 1510–1514.

⁹ PL, 216, 289–293.

¹⁰ Usp. Hans WOLTER u: Hubert JEDIN, *Velika povijest Crkve*, III. svezak, Zagreb, 1993., str. 196.

Po našem je mišljenju formula abjuracije iz 1203. god. kompromis, tj. onaj minimum na koji je papin legat mogao pristati, a koji su i priori braće mogli mirne duše izjaviti u skladu sa svojim intimnim uvjerenjem. Ovakvom formulom izbjegnuto je pitanje u čemu se Crkva i krstjani ne slažu, tj. je li Isus Krist ravnopravan Ocu. I papin legat i krstjani slažu se da je Bog spasio čovječanstvo, ali papin legat nije inzistirao na tome da krstjani jasno iskažu da je upravo Isus Krist kao Bogočovjek taj spasitelj. Invokacija abjuracije jasno upućuje u kojem smjeru treba tražiti sadržaj heterodoksije bosanskih krstjana. U toj formuli nema spomena o Isusu Kristu, o čijoj se božanskoj prirodi jasno i definitivno izjasnio već Nicejski koncil iz 327. godine. Nadalje, nema spomena o božanskoj prirodi Duha Svetoga, koju je definitivno ustvrdio koncil u Konstantinopolu 381. god., kao što nema spomena ni o Djevici Mariji kao Bogorodici (θεοτόκος), a ne samo Kristovoj majci, tj. Majci Krista kao čovjeka (ἰνθρώποτοκος). Sve to upućuje na to da onaj zajednički minimum vjeroispovijedanja treba tražiti u prednicejskom razdoblju. Formula invokacije želi izbjeći osudu bosanskih krstjana da su oni ispovijedali arijansko kršćanstvo po kojem je Bog jedino Bog Otac, dok su Isus Krist i Duh Sveti samo njegove emanacije, tj. da imaju drugu supstancu (ἑπόστασις) i drugu bit (οὐσία).

Na prvi bi se pogled moglo činiti malo vjerojatnim da bi se arijanstvo zadržalo u Bosni toliko stoljeća. Ali, ako se malo pažljivije uzmu u obzir neke okolnosti, stvar se mijenja.

Naime, Dalmacija (uključujući i Bosnu) bila je sastavni dio Odoakrove države od 481. do 490./493. te ostrogotske sve do 538. godine. Kroz tih 50 godina vjeroispovijest vladajućeg sloja bila je arijansko kršćanstvo.¹¹ Od Justinijanove rekonkviste Dalmacije dalje, osnovna značajka njezina crkvenog života bila je odlučna borba protiv katoličkog kršćanstva središnje vlasti, koje je osuđivalo tzv. Tri poglavlja. To ističe papa Grgur I. (590.–604.) i naziva protivnike katoličanstva u Dalmaciji frontinijanistima, a ti su bili povezani s istarskim biskupima po kojima je ta shizma čak nazvana Istarskom shizmom. Frontinijanisti su pak u Dalmaciji nedvojbeno našli podršku među sljedbenicima arijanstva, koji sigurno nisu posve iščezli. Riječ je ne samo o ostalcima Gota i drugih Germana nego i onih starosjedilaca koji su iz raznih razloga, npr. zbog ženidbe i sl., prihvatili arijanstvo. Zajednički politički interesi, u prvom redu otpor prema središnjoj vlasti, omogućavali su zajednički nastup, utoliko više što je arijanstvo u Gota i drugih Germana bilo prihvaćeno u bitno ublaženom obliku. Veze pak istarskih shizmatičara s dalmatinskim klerom bile su i inače vrlo tijesne. Tako je akvilejski patrijarh Paulino 556. god. zaređio za salonitanskog biskupa Probina, a kada je ovaj bio prisiljen pobjeći u Akvileju, tamo je nakon kraćeg vremena izabran čak za patrijarha.¹² A i nakon

¹¹ Ludwig SCHMIDT, *Die Ostgermanen*, München, 1969., str. 317–336.

¹² Frane BULIĆ – Josip BERVALDI, *Kronotaksa solinskih biskupa*, Zagreb, 1912., str. 56–67. O organizaciji Dalmacije u to doba vidi: Lujo MARGETIĆ, *Dalmacija u drugoj polovici VI. stoljeća i Justinijan*, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 47, Zagreb, 1997., str. 205–215, s literaturom i diskusijom o ranijim prijedlozima.

razdvajanja akvilejskog patrijarhata u dva sjedišta (Grado i “Stara Akvileja”), Istarska shizma zadržala se u oba patrijarhata i tek je za Honorija I. gradačka Crkva postala pravovjerna, dok je akvilejska ostala shizmatičnom sve do 698. god.¹³ i nedvojbeno zadržala svoje kontakte s istomišljenicima u Dalmaciji, to više što je Avare i Slavene s Langobardima povezivalo zajedničko neprijateljstvo prema Bizantu, o čemu je pisac ovih redaka na drugom mjestu opširno pisao.¹⁴

Iz svega rečenog proizlazi da su u Bosni, kao kontinentalnom, teško dostupnom dijelu Dalmacije, postojali povijesni uvjeti da se u njoj zadrži heterodoksija specifičnog arijanskog tipa, zbog koje je formula invokacije u abjuraciji iz 1203. sastavljena na takav, na prvi pogled neobičan način. Ne vidi se drugoga uvjerljivijeg objašnjenja, to više što se iz mnogo okolnosti jasno vidi da je abjuracija vrlo pomno i, kao što je to Kniewald dobro napomenuo, upravo majstorski sastavljena pa je teško, zapravo nemoguće, pretpostaviti da bi ona upravo u invokaciji bila nemarno sastavljena.

Time se, međutim, otvara problem zašto je papin legat Ivan de Casamaris, očito u skladu s papinim instrukcijama, tako blagonaklono postupio prema krstjanima, pristavši ne samo na kompromisnu formulu invokacije nego i na cjelokupnu intonaciju abjuracije, u kojoj tako reći iz svake odredbe, svake sintagme i svake pojedine riječi izbija jasna želja da se s krstjanima postigne sporazum na obostrano zadovoljstvo. Mislim da se na to pitanje može lako i uvjerljivo odgovoriti. Glavni je razlog legatovu, a prema tome i papinu, izvanredno popustljivom odnosu prema krstjanima čvrsta odluka Inocenta III. da iz očitih razloga u ovome dijelu Europe očuva jak položaj ugarskoga kralja i da mu ne pravi neprilike svojim unilateralnim postupcima. Ti isti očiti razlozi (naime, što jači istočni susjed Njemačkoj, koja je bila stalni izvor opasnosti za Apostolsku stolicu) objašnjavaju zašto je Inocent III. i svojim drugim brojnim postupcima podupirao Emerika od njegova stupanja na prijestolje pa sve do njegove smrti, i to na način koji često upravo začuđuje svojom popustljivošću. Štoviše, nakon odlaska papina legata iz Ugarske, Inocent III. sve do svoje smrti nije više o krstjanima uputio ni crkvenim ni svjetovnim vlastima u Ugarskoj i posebno u Bosni čak nijedan prigovor, a da se o bilo kakvoj akciji i ne govori – i to upravo u vrijeme kada su se u južnoj Francuskoj događali strašni događaji u svezi s katarima, koji i danas izazivaju tešku gorčinu u srcu svakoga tko o njima čita.

Međutim, postoji još jedan razlog zašto se Inocent III. dezinteresirao za vjersku situaciju u Bosni. Papa je 1203. god. uputio u Bosnu svoga povjerenika Ivana de Casamarisa¹⁵ nakon što je 1201. god. primio od Emerika pismo u kojem se on izražava spremnim poslati predstavnike osumnjičenih bosanskih krstjana u Rim da se tamo ustvrdi njihova pravovjernost. Nezavisno od toga, Kulin ban se također obratio papi

¹³ O Istarskoj shizmi vidi: L. MARGETIĆ, *Histrica et Adriatica*, Rovigno – Rovinj, 1983., str. 155–166.

¹⁴ L. MARGETIĆ, Neka pitanja boravka Langobarda u Sloveniji, *Arheološki vestnik*, 43, Ljubljana, 1992., str. 149–173, osobito 165.

¹⁵ CD, III, str. 14, br. 11.

pismom koje su, zbog veće uvjerljivosti, donijeli u Rim splitski nadbiskup i dubrovački arcidakon i kojim ga se smjerno moli da u Bosnu pošalje nekoga iz svoga okruženja, koji bi eventualna odstupanja vjeroispovijedanja bosanskih krstjana na licu mjesta provjerio i ispravio njihove moguće zablude. Ivan de Casamaris došao je, dakle, u prijateljsku sredinu s povoljnom atmosferom. To je dodatni razlog zašto je on u invokaciji abjuracije izašao u susret bosanskim krstjanima, ne zaoštravajući vjerska pitanja, svodeći formulu invokacije na zajednički minimum, koji su obje strane mogle prihvatiti, i to upravo zato što su se bosanski krstjani pokazali spremnima da svoja vjerska shvaćanja usklade s katoličkim naučavanjem. To je uostalom obećao i sam Kulin ban pišući papi neka njegov povjerenik u Bosni utvrdi ono što treba utvrditi, a poništi ono što bi trebalo poništiti: *evellens et plantans que secundum deum evellenda cognoverit et plantanda*. Ako je, dakle, papin legat o svojem uspješnom djelovanju u Bosni pozitivno izvijestio papu, ovaj doista nije imao ni vjerskih ni političkih razloga intervenirati u Bosni bilo kakvom pisanom ili drugom, neposrednijom akcijom. Nije nimalo nemoguće da su bosanski krstjani u najboljoj vjeri ispovijedali gotsko kvaziarjanstvo jer su Goti, kao što je poznato i u ovom priopćenju već istaknuto, ispovijedali vrlo ublaženu arijansku formulu: oni nisu bili “anhomeji”, već “homeji”, naime, oni nisu u cijelosti poricali božansku narav Krista, već su smatrali da je on “sličan Bogu” (ἴμοιοῦστος), što priprostim i naivnijem vjerskom poimanju nije daleko od katoličkog shvaćanja, po kojem je Isus Krist jednak Bogu Ocu (ἴμοούστος).

Posve je drugo pitanje koliko su bosanski krstjani trajno prihvatili ono što su njihovi *priores* obećali najprije na Bilinom polju, a kasnije na čepelskom otoku. Čini se najvjerojatnijim da oni nisu imali nikakva razloga vratiti se na moderirano arijanstvo, koje su bez ulaženja u teološke finese zastupali do 1203. godine. U moguću daljnji razvoj eventualne heterodoksije bosanskih krstjana ne može se ovdje ulaziti.

Nadalje, posve je drugo pitanje što je bilo s onim patarenima koje je splitski nadbiskup potjerao prije 1200. god. iz Splita i Trogira, i koji su se prema pismu Inocenta III. sklonili u Bosnu.¹⁶ Jesu li ih bosanski krstjani otjerali iz svojih samostana ili su ih i nakon 1203. god. zadržali? Zanimljivo je obećanje priorâ u vezi s tim pitanjem: *nullum deinceps ex certa scientia manicheum vel alium hereticum ad habitandum nobis recipiendum* (ubuduće nećemo primiti da živi s nama nikoga za koga sigurno znamo da je manihejac ili neki drugi krivovjerac). Ovakva stilizacija dopušta interpretaciju da bosanski krstjani one patarene koji su do 1203. god. primljeni u samostane ne trebaju potjerati, već da oni mogu i dalje živjeti s krstjanima. Ovakva interpretacija u skladu je s općim miroljubivim pristupom papina legata prema bosanskim krstjanima.

Jesu li splitski i trogirski patareni živjeli i djelovali u Bosni i izvan samostana i jesu li imali nekog uspjeha u širenju svoje vjere među bosanskim pučanstvom? Sve ovo daleko prelazi okvire ovoga izlaganja, koje se ograničilo na okolnosti bilinopoljske abjuracije.

¹⁶ CD, II, str. 351, br. 324.

Ostaje još jedno pitanje – naime, interpretacija dijela denuncijacije dukljanskog kralja Vukana protiv bana Kulina iz 1199. godine.¹⁷ Vukan piše Inocentu III. da se u Bosni proširilo krivovjerje, kojem se priključio i sam ban Kulin. Za nas je ovdje od interesa nastavak te denuncijacije: “Zbog toga ih je razljučeni ugarski kralj prisilio da dođu k Vama (tj. papi), a oni su se vratili s krivotvorenom ispravom tvrdeći da ste im Vi (papa) odobrili ustrojstvo (*legem*).” Iz ovih Vukanovih riječi slijedi da su neki predstavnici krstjana bili već 1199. god. kod Inocenta. Nedvojbeno je ružna laž Vukanove i inače prljave denuncijacije da su se krstjani od pape vratili s krivotvorenom ispravom. Po čemu je Vukan mogao znati da je riječ o krivotvorini? On je bio novopečeni pristaša Rimske crkve, nedvojbeno slabo upućen u suptilna teološka i organizacijska pitanja Katoličke crkve. Ne vjerujemo, uostalom, ni podatku o golemom širenju krivovjerja u Bosni, o čemu Vukan, s navodno velikom zabrinutošću za čistoću katoličke vjere u Bosni, piše Inocentu III., a ako je to tako, pitanje je smije li se iz te denuncijacije uzeti kao zdravo za gotovo prijelaz na krivovjerje samoga Kulina bana i njegove obitelji. Ali – sam podatak o ispravi, koju su krstjani donijeli iz Rima u Bosnu, djeluje vrlo uvjerljivo. Međutim, nije vidljivo što je bio sadržaj tog pisma, u kojem im je papa odobrio *legem*, što sam preveo s – ustrojstvo. Posve je nevjerovatno da bi se posjet krstjana u Rim i pismo, koje su oni nakon posjeta donijeli kući, mogli odnositi na strogo vjersko-teološka pitanja. Kad bi tome bilo tako, onda bi papa u svom pismu, koje je nakon toga, 1200. god., uputio Emeriku,¹⁸ sigurno spomenuo da je on (ili njegovi najbliži suradnici) već jednom prigodom u vrijeme posjeta krstjana Rimu razgovarao s bosanskim krstjanima i da ih je uvjerio da je riječ o krivovjerju. Budući da u tom pismu, koje se odnosi na strogo vjerska i teološka pitanja, o posjetu bosanskih krstjana u Rim nema riječi, ne preostaje drugo nego da tom događaju – posjetu bosanskih krstjana Rimu i papinu pismu, koje su oni iz Rima donijeli – pokušamo dati neku drugu interpretaciju. Nedvojbeno se radilo o nekom drugom važnom pitanju iz odnosa Crkve i naših krajeva koje je zainteresiralo Inocenta III. i koje je završilo povoljno za bosanske krstjane. Začudo, ovom se pitanju dosad u literaturi nije obratila dovoljna pozornost. Na problem ćemo se osvrnuti drugom prigodom.

U ovome nacrtu pokušalo se izložiti neke prijedloge rješenja problema, koji se donekle razlikuju od dosadašnjih prijedloga. Ujedno se pokušalo iznijeti osnovnu argumentaciju tih prijedloga.

Diskusije o problemima bosanskih krstjana dosad nije nedostajalo, a nedavno izašla knjiga akademika Šanjeka nedvojbeno će dati poticaj za daljnja istraživanja.

¹⁷ CD, II, str. 333, br. 310.

¹⁸ CD, II, str. 351, br. 324.

Lujo MARGETIĆ: SOME QUESTIONS CONCERNING THE ABJURATION IN 1203

Summary

The abjuration of the Bosnian Christians in 1203, with its unusual invocation, stands out from the confession of faith with which Valdes in 1180, Durand de Osca in 1208 and Bernard Prim in 1210 in Western Europe rejected heterodoxy primarily because it does not make mention of Jesus Christ as the God-Man who saved humanity. This element of one's confession of faith was at the time so important that it even became a part of the first canon of the IVth Lateran council.

This essential difference when compared with the Western European refutation of heterodoxy could be explained by the circumstance that the Bosnian Christians before abjuration confessed a heterodoxy of a mitigated Arianism, accepted by the German peoples according to which the Son of God is "similar to" God and not different from him (pure Arianism) nor identical with him in the godhead (Catholicism).

The author presents evidence according to which it is not impossible to surmise that Arianism remained in Bosnia because of the survival of remnants of German, especially Gothic people who took up the Slav way of life soon after the arrival of the Slavs and about whom it is improbable to believe that they disappeared.

The author touches upon the visit of the Bosnian Christians to the Pope in 1199 which has not been sufficiently noted nor analyzed in extent scholarship.